

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

© Гринів Т.Т., 2003

На основі аналізу робіт вітчизняних науковців наведено узагальнену класифікацію форм та методів державного регулювання інвестиційної діяльності, описано основні з них. Розглянуто державне регулювання інвестування в деяких розвинених країнах світу. Зроблено висновки та запропоновані відповідні заходи.

This article leads the analysis of scientific researches of native scientists, turns to generalize classifying of forms and methods of state regulating of investment. The main forms and methods are described in it. We looked at state regulating of investment in some market developed states of world. We have drawn some conclusions and offered the respective measures.

Постановка проблеми. Державне регулювання інвестиційної діяльності здійснюється у певних формах та певними методами, що передбачають створення сприятливих пільгових умов для інвесторів, які діють у найбільш важливих для задоволення суспільних потреб галузях. Визначення необхідних форм та застосування правильних методів державного регулювання інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва у випадку їх успішної реалізації мають забезпечити Україні приплив інвестицій і, як наслідок, – динамічний розвиток економіки.

Аналіз останніх досліджень. Існує чимало законодавчо-нормативних документів та публікацій, в яких розглядається проблема необхідності та ефективності державного регулювання інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання. Це, зокрема, Закон України „Про інвестиційну діяльність” від 18.09.1991 зі змінами та доповненнями [2], Закон України „Про захист іноземних інвестицій” [1] тощо та праці таких науковців, як А.І. Бутенко [26], С.М. Чистов [14], І. Михасюк [27], Д.М. Стеченко [31], Н.Г. Чумаченко [12], В.Г. Федоренко [32;33], Д.М. Черваньов [34] та інших.

Кожен з авторів на основі власних досліджень подає свою класифікацію форм та методів державного регулювання інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва. Тому перед нами постає завдання проаналізувати кожну форму та кожен метод та згрупувати їх, враховуючи дослідження кожного з розглянутих нами авторів.

Цілі та завдання дослідження. З огляду на сказане, завданнями нашого дослідження є детально проаналізувати останні праці науковців за цією темою, чітко розмежувати форми та методи державного регулювання інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва, визначити, що з них первинне, навести їх узагальнену класифікацію, розглянути форми та методи, які застосовуються в розвинутих країнах світу та зробити відповідні висновки.

Виклад основного матеріалу. Головною метою державного регулювання інвестиційної діяльності є залучення національних та іноземних інвестицій для економічного та соціального розвитку держави із збереженням її економічної безпеки. Досягнути цієї мети можна лише правильним застосуванням форм та методів державного регулювання інвестування для кожного регіону, галузі, підприємства та кожного виду інвестицій окремо.

Форми та методи є елементами механізму державного регулювання інвестиційної діяльності. З'ясуємо, що є первинним – форми чи методи, – та розглянемо їх детальніше. Перш за все необхідно визначити, що кожне з цих понять – „форма” чи „метод” – означає. Форма (від лат.

Форма – зовнішність, устрій) в економічному дослідженні – це спосіб існування предмета, внутрішня організація економічної системи, спосіб зв'язку між підсистемами та елементами підсистем, це структура, зовнішня організація економічної системи [19, с.840–841]. Будь-який предмет, будь-яке явище в природі і суспільстві має свою форму. Формами державного регулювання інвестиційної діяльності, на нашу думку, є сфери інвестування, на які поширюється державний вплив за допомогою адміністративних, економічних, соціально-організаційних та інших важелів. Тепер з'ясуємо докладно, що ж таке методи економічного регулювання економіки. “Енциклопедія бізнесмена, економіста та менеджера” [20,с.185–186] економічні методи регулювання ототожнює з економічними методами управління і визначає їх як способи впливу суб'єкта (керуючої системи) на об'єкт за допомогою планування, аналізу, матеріального стимулювання, використання фондів розвитку підприємства, ціноутворення, кредитування, розподілу прибутку, капітальних вкладень та ін. С.В. Мочерний в „Економічній енциклопедії” наводить точніше, на нашу думку, визначення: „методи управління народним господарством – система форм і заходів впливу на діяльність підприємства (об'єднання) усіх форм власності, на інтереси окремої людини, трудових колективів, соціальних верств і прошарків у всіх секторах економіки” [19, с.349]. Наведемо ще кілька найґрунтовніших, на нашу думку, визначень. В.Є. Воротін [9, с.67] та С.М. Чистов [14, с.17] вважають, що методи державного регулювання економіки – це способи впливу держави через законодавчі та виконавчі органи влади на сферу підприємництва (об'єкти та суб'єкти інвестиційної діяльності), інфраструктуру ринку, некомерційний сектор економіки з метою забезпечення умов їх ефективної діяльності відповідно до економічної політики держави. Тепер визначимо, що є методами регулювання саме в інвестиційній сфері. “Метод державного управління інвестиційною діяльністю є юридично виражений спосіб впливу органів управління на об'єкт управління, суспільні відносини, що виникають у процесі державного управління інвестиційною діяльністю” [22, с.18]. Отже, узагальнюючи все вищесказане, методи регулювання інвестиційної діяльності можна визначити як свідомий вплив держави на інвестиційний процес та його учасників з метою спрямування інвестиційної діяльності в необхідному державі напрямку для отримання бажаних результатів.

Розглянувши, що таке форми і методи державного регулювання економіки та інвестиційної діяльності, можемо зробити висновок, що форма відносно методу є поняттям первинним. А тепер спробуємо обґрунтувати це твердження. Форма – це ширше поняття, ніж метод. Форма містить певну сукупність різних методів і не має практичного застосування за відсутності методів. Наприклад, якщо взяти інвестиційну діяльність, то однією з форм тут є залучення та захист інвестицій, а відповідним методом – реалізація необхідних дій за допомогою певних важелів для забезпечення існування даної форми. Тобто, теоретично форма існувати сама по собі може, а практично її існування забезпечується наявністю ефективних методів регулювання (у сфері інвестиційної діяльності) – реалізація форми визначається методами. З цього можна зробити висновок, що форма і метод пов'язані між собою і окремо існувати вони практично не можуть. Методи активно впливають на форму, сприяючи її розвитку або гальмуючи його. Наприклад, встановлення деяких податкових пільг у вільних економічних зонах викликає зростання обсягу інвестицій на цих територіях, а скасування цих пільг різко зменшить величину капітальних вкладень. Нові форми державного регулювання інвестиційної діяльності можуть реалізовуватись за допомогою вже існуючих методів регулювання, змінюючи їх, пристосовуючи до нових умов або викликати появу нових методів. Один і той же метод може застосовуватись відносно різних форм. Це говорить про те, що хоч форми і методи тісно пов'язані між собою, між ними деколи виникають протиріччя, які вимагають змін. При взаємодії методів і форм динамічнішим, властивим до змін є метод, а форма є стійкішою (хоча деякі елементи, важелі в них змінюються досить часто), тому форма визначає метод, а метод, в свою чергу, активно впливає на форму.

Розглянемо детальніше форми та методи державного регулювання інвестиційної діяльності. Табл.1 показує, у яких формах здійснюється державне регулювання інвестиційної діяльності в Україні на думку вітчизняних вчених. Як видно з табл. 1, майже всі науковці, праці яких ми розглянули, дотримуються більш-менш однакової класифікації форм державного інвестиційного

регулювання. В.С. Воротін [9, с.256] наводить більш широкий спектр форм: крім загально визначених Законом України „Про інвестиційну діяльність” [2,ст.12], він пропонує ще ряд нових, які стосуються планування та прогнозування економічного розвитку країни, створення системи соціального захисту, реалізації національних і цільових комплексних програм та окремою формою виділяє управління господарською діяльністю державних підприємств. Зовсім відмінні від інших форми державного регулювання інвестиційної діяльності у А.В. Гончарова [10, с.10–23]: інвестиції у виробничі фонди або реальні інвестиції, інвестиції в інновації, інтелектуальні інвестиції та міжнародна інвестиційна діяльність. Не можемо з ним повністю погодитись, тому що реальні та інтелектуальні інвестиції ми б скоріше віднесли не до форм інвестування, а до видів інвестицій за об’єктами вкладення. Окремо хотілося б виділити таку форму державного регулювання інвестиційної діяльності, як інвестиції в інновації. Останнім часом в Україні почали все більшу увагу приділяти розвитку інноваційного підприємництва, тобто створенню, запровадженню і освоєнню нової техніки і технології. Але такий процес вимагає значних затрат коштів, а основним джерелом фінансування наукових досліджень, техніко-технологічних розробок залишається держава. Тому перед нею постає завдання забезпечити підприємства необхідними коштами (державними інвестиціями) або створити сприятливі умови для залучення іноземних інвестицій.

Чомусь мало авторів звертають увагу на роздержавлення і приватизацію власності. В нашій країні приватизація державного майна почалась тоді, коли основні грошові заощадження людей були поглинуті інфляцією, а політична нестабільність відлякувала іноземних і вітчизняних інвесторів; підприємства не отримали інвестицій, у них лише з’явилося багато дрібних акціонерів, які не можуть впливати на управління підприємством. Слід також зазначити, що приватизація вітчизняних підприємств іноземцями (юридичними чи фізичними особами) сприяє не лише збереженню робочих місць, але й залученню інвестицій на інноваційну діяльність. Тобто досить часто в договорах купівлі-продажу підприємств присутня дана вимога. Це забезпечує приплив коштів не лише державі (за рахунок купівлі акцій державного підприємства), але й самому підприємству. Але тут знову ж таки проявляється недосконалість українського законодавства, тобто: інвестиції, які так надходять підприємству, вважаються фінансовою допомогою [5, п.1.28.2; 4.1.6.; 4.2.5], тобто вони включаються у валовий дохід, а тому із суми інвестицій сплачується податок в розмірі 30 %. В свою чергу, інвестор суму інвестицій не включає у валові витрати, тобто також сплачує 30% податку з даної суми. Від цього виграє лише держава. Але все-таки хотілося б зазначити, що прискорення приватизації дасть змогу суттєво активізувати інвестиційну діяльність. Опираючись на світовий досвід, можна сказати, що чим більше в країні приватизованих підприємств, тим більше вкладають іноземні інвестори коштів в інвестиційні проекти. Наприклад, в економіку Польщі, Чехії і Румунії, які досягли значних успіхів у приватизації, іноземні інвестори вклали на початку 1990-х років приблизно 9 млрд. дол. США [7, с. 336]. Активізувати участь інвесторів у приватизації можна, збільшивши проведення інвестиційних конкурсів, створивши вигідні умови оподаткування тощо.

Як бачимо з табл. 1, науковці не роблять розподілу форм за конкретними групами. Спробуємо об’єднати та згрупувати наведені вище форми (рис. 1).

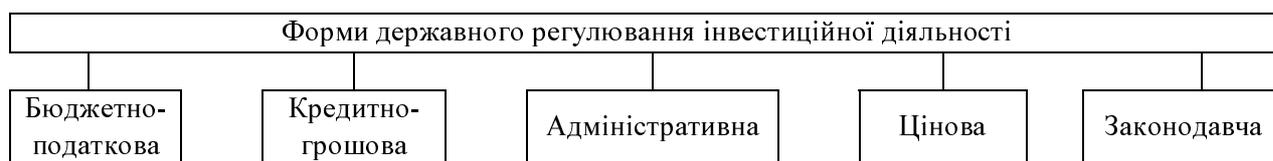

Рис. 1. Форми державного регулювання інвестиційної діяльності

Бюджетно-податкова, кредитно-грошова, адміністративна та цінова форми досить детально описані в [16, с. 34–37], а до законодавчої форми, окремо виділеної нами, можна віднести систему захисту інвесторів, політику заохочення іноземних та вітчизняних інвестицій тощо.

Основні форми державного регулювання інвестиційної діяльності

Форми державного регулювання інвестиційної діяльності	Автор та літературне джерело									
	А.А. Пересада [29, с. 44]	М.І. Крупка [21, с.35]	[2, ст.12]	В. Федоренко, А. П'ойко 33, с.19; [32, с.16]	А.В. Гончаров [10, с.10-23]	В.С. Воротін [9, с.256]	В.А. Лушкін [23, с.179]	Т.В. Майорова [24, с.364]	В.М. Серов [30, с.256]	М.І. Діба [15, с.142]
1. Податкове законодавство	+	+	+	+		+		+		
2. Регулювання фондового ринку	+	+						+		
3. Законодавче забезпечення прав інвесторів і їх захист	+	+		+				+		
4. Регулювання умов іноземних інвестицій та інвестицій за межами країни	+	+		+		+				
5. Амортизаційна політика	+	+	+	+		+		+		
6. Грошово-кредитна політика	+	+	+	+		+		+		
7. Подання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, бюджетних позик на розвиток окремих регіонів тощо			+					+		
8. Контроль за виконанням державних норм і стандартів			+					+		
9. Антимонопольні заходи			+					+		
10. Регулювання участі інвестора у роздержавленні і приватизації власності			+					+		
11. Визначення умов користування землею, волюю та іншими природними ресурсами			+					+		
12. Політика ціноутворення			+							
13. Проведення експертизи інвестиційних проєктів			+					+		
14. Інвестиції у виробничі фонди				+						
15. Інвестиції в інновації				+				+		
16. Інтелектуальні інвестиції										
17. Міжнародна інвестиційна діяльність										
18. Планування економічного та соціального розвитку								+		+
19. Прогнозування розвитку народного господарства та кон'юнктури ринку								+		+
20. Реалізація національних і цільових комплексних програм								+		+
21. Управління господарською діяльністю державних підприємств								+		
22. Система соціального захисту								+		
23. Політика заохочення іноземних інвестицій								+		
24. Бюджетна політика									+	+

Ще один розподіл запропонував В.Л. Осецький [28, с.136]. Він розглядає форми державного регулювання як способи системного застосування конкретних методів стосовно інвестиційної сфери і ділить їх на дві групи:

1) форми стратегічного регулювання інвестиційної активності (економічне програмування, інноваційна, фінансова, податкова, бюджетна політика, залучення іноземних інвестицій тощо);

2) форми тактичного регулювання інвестиційної активності (короткострокове стимулювання підвищення норми прибутку, зростання обсягів виробництва і зайнятості в поточному періоді тощо).

Необхідність і межі використання окремих форм державного впливу визначаються обраною концепцією державного втручання в економіку, а також конкретними умовами і цілями соціально-економічного становлення кожної країни в умовах інтеграції та глобалізації економічного розвитку. Наприклад, у США та Англії держава опирається в основному на бюджетно-податкову та грошово-кредитну форми регулювання. В Україні разом із активним залученням бюджетно-податкового, грошово-кредитного та цінового механізму, на нашу думку, необхідно більшу увагу звернути на законодавче забезпечення прав інвесторів та їх захист, тому що існуюча законодавча інвестиційна база досить недосконала і зазнає постійних змін, а це викликає недовіру і невпевненість у майбутньому в інвесторів, хоча сьогодні існує важлива законодавча гарантія того, що інвестиції не можуть бути безплатно націоналізовані або реквізовані [1, с.3]. Такі заходи можуть застосовуватись лише на основі законодавчих актів України із компенсуванням інвестору в повному обсязі всіх збитків, пов'язаних із припиненням інвестиційної діяльності, включаючи втрачений прибуток і моральні збитки.

Отже, розглянувши форми державного регулювання інвестиційної діяльності, ми можемо перейти до розгляду та аналізу методів державного регулювання інвестування. При виборі методів державного регулювання інвестиційної діяльності слід чітко розуміти і враховувати інтереси всіх учасників інвестування. Обраний метод повинен узгоджувати всі ці інтереси, а не протиставляти їх один одному. Розмежування методів значною мірою відповідає їх класифікації. Беручи за основу класифікацію методів регулювання підприємницької діяльності І. Михасюка [27, с. 24], і враховуючи, що ми розглядаємо сферу інвестиційної діяльності, наведемо на рис. 2 розподіл методів державного регулювання інвестицій. Проаналізуємо ці методи за кожною ознакою.

За суб'єктами впливу методи поділяються на державні і ринкові. Не будемо детально аналізувати ринкові методи регулювання інвестиційної діяльності, оскільки ми розглядаємо лише державні. Скажемо лише, що світовий досвід довів неефективність застосування окремо ринкових або окремо державних методів регулювання, коли виникають величезні державні чи приватні монополії, які починають диктувати свої умови на ринку. Застосування лише ринкового регулювання часто призводить до глибоких диспропорцій макроекономічного та інвестиційного характеру, тому державне регулювання має бути скероване на стримування та коригування таких негативних тенденцій. Необхідно, щоб стимули ринкового регулювання оптимально доповнювались важелями державного впливу. Держава не повинна блокувати дію ринкових економічних законів, а лише регулювати. Необхідність державного регулювання інвестиційної діяльності та економіки загалом доводять у своїх працях Д.В. Бабич [7], В.П. Орешин [11], Н.Г. Чумаченко та Л.Г. Червова [12], С.М. Чистов [14], І. Михасюк, А. Мельник [27], Д.М. Стеченко [31] та ін.

За часом дії методи поділяють на коротко- та довгострокові. Насамперед, хотілося б сказати, що на початку становлення України як самостійної держави головну увагу було приділено розроблянню та реалізації короткострокових планів, які б приносили хоч і не великий, але швидкий прибуток. Державі у той період були необхідні кошти для підйому і розвитку свого господарства. Основою короткострокових проєктів є децентралізоване бюджетне фінансування, яке передбачає технічне переозброєння підприємств, будівництво об'єктів соціального та природоохоронного призначення на вже діючих підприємствах [22, с.17]. Тепер, коли економічне становище нашої країни стабілізувалось, багато науковців та економістів-практиків наголошують (і ми з ними згодні), що основна підтримка повинна надаватись довгостроковим інвестиційно-інноваційним проєктам. Не можемо погодитись із А.М. Стельмашуком [17, с. 41], який вважає, що

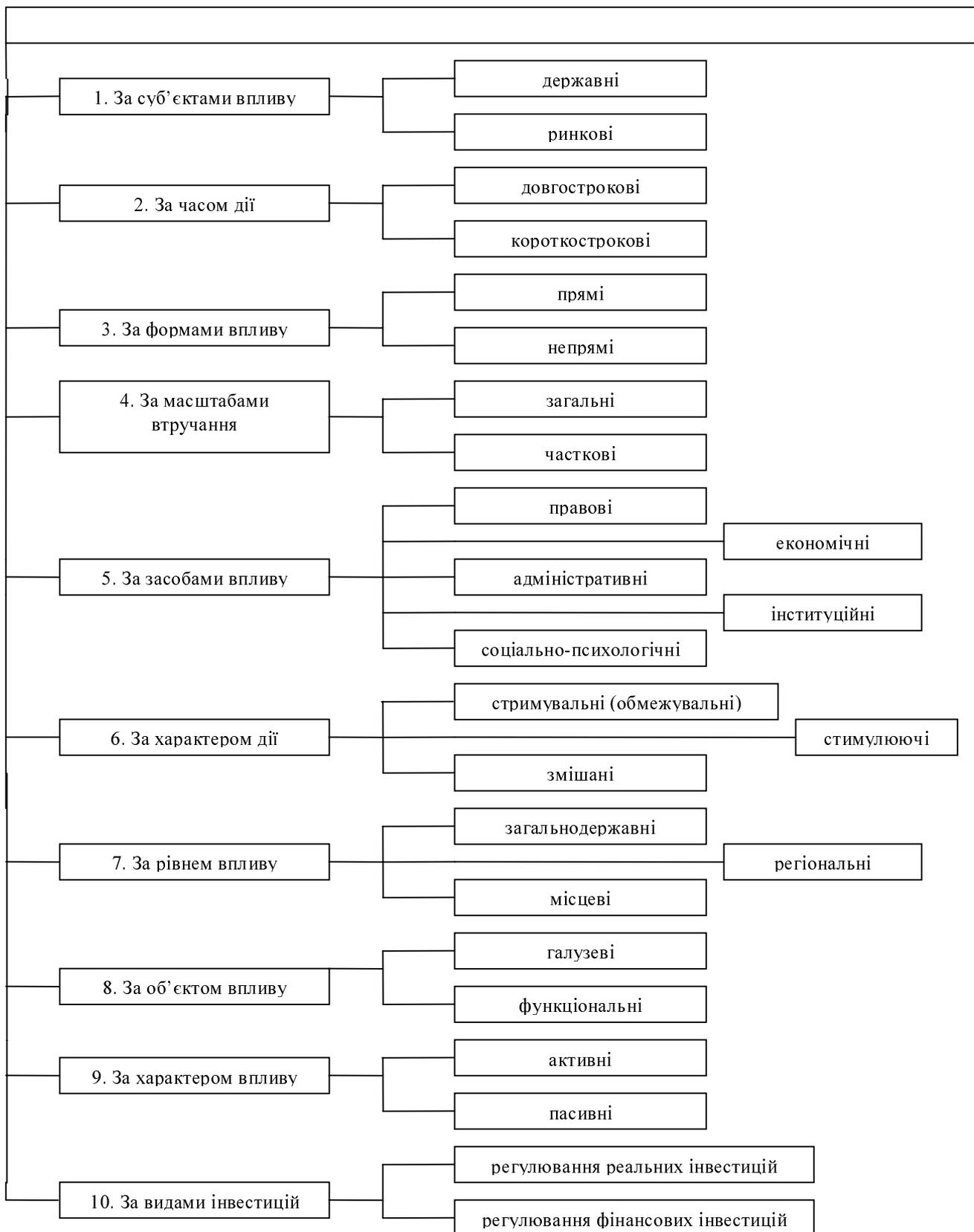

Рис. 2. Класифікація методів державного регулювання інвестиційної діяльності

держава при вирішенні питання фінансування інноваційного проекту має здійснювати експертизу цього проекту щодо його ефективності виробництва і окупності інвестицій у мінімальні строки. Спостерігаючи за розвитком економіки у зарубіжних країнах, можна побачити, що основна увага там приділяється довгостроковому плануванню саме в розвитку інноваційної сфери. Короткострокові інвестиційні проекти приносять і приносять прибутки, але вони мають свої певні недоліки: по-перше, їх прибутки досить мізерні порівняно з прибутками, що очікуються від реалізації довгострокових проектів; по-друге, фізично неможливо в короткі строки впровадити на вже існуючому підприємстві нові технології і налагодити випуск нової конкурентоспроможної продукції. Це все займає чимало часу, а ще необхідно підготувати кваліфіковані кадри, повідомити ринок про появу нової чи удосконаленої продукції за допомогою рекламних кампаній тощо. На нашу думку, запорукою ефективності інвестування інноваційних проектів (і не лише їх) є довгострокове планування, основою якого є централізоване бюджетне фінансування, яке передбачає будівництво нових підприємств, розвиток міжгалузевих та міжрегіональних виробництв. Але слід зазначити, що в Україні ще не існує ефективної системи стимулів для впровадження та реалізації довгострокових інвестиційних проектів: бюджетні асигнування мінімальні, проценти довгострокового кредитування надто високі та кількість довгострокових кредитів обмежується банками за відсутністю в них достатньої кількості довготермінових пасивів, власних коштів підприємств для таких цілей недостатньо, рівень іноземного кредитування низький, використання іноземних інвестицій неефективне (вони переважно зосереджені в обмеженій кількості галузей).

Досить точно зазначено у [18, с. 649]: “Депресивність економіки останніх років до початку зростання ВВП значною мірою пов’язана із занепадом інноваційної діяльності в Україні, стратегія економічного зростання потребує не просто збільшення інвестицій, а надання їм інноваційного характеру, реалізації реноваційних пріоритетів в інвестиційній діяльності”. Це означає, що саме збільшення обсягу інвестицій, які б забезпечували не лише імпорт товарів та послуг, а технологій і ноу-хау, має стати головною умовою забезпечення економічного розвитку держави.

За формами впливу методи державного регулювання інвестиційної діяльності поділяються на прямі і непрямі. Загальновідомо, що методами прямого впливу є такі методи, які безпосередньо, прямо впливають на економічні процеси. Їх виразом є нормативно-правові акти, макроекономічні плани та програми, державні замовлення, нормативи, ліцензії, квоти, державні бюджетні витрати, ліміти тощо. Тобто до методів прямого впливу належать правові та адміністративні методи регулювання, які впливають на темпи зростання та структуру економіки, на обсяги споживання, на масштаби господарської діяльності. Прямі методи державного регулювання ґрунтуються на силі державної влади (забороні, дозволі, примусі) та не пов’язані із створенням матеріальних стимулів. [34, с.48]. Застосування цих методів у більшості держав обмежене, а їх роль зростає лише під час виникнення кризових явищ в економіці держави. Методи непрямого регулювання визначають поведінку суб’єктів ринку опосередковано, через створення певного економічного середовища, яке змушує їх діяти у відповідному напрямку [9, с.67; 14, с.17–18]. Основним інструментом непрямого регулювання є мотивація, за допомогою якої суб’єкти ринку здійснюють свою діяльність відповідно до державних пріоритетів. Фіскальна, грошово-кредитна, інвестиційна, інноваційна, амортизаційна політика, а саме: державне кредитування, інвестиційний податковий кредит, державні позики, гарантії під кредити комерційних банків на інвестиції, приватизація, антимонопольні заходи, а також моральне стимулювання і переконування належать до непрямих методів регулювання. Непрямий вплив держава здійснює через свої інституції як учасник інвестиційного процесу. Методи прямого і непрямого регулювання діють паралельно і здійснюють однаковий за своєю вагою вплив на суб’єкти підприємництва.

За масштабами втручання методи регулювання бувають загальні, тобто ті, які поширюються на діяльність будь-якого підприємства будь-якої галузі, і часткові – ті, які стосуються лише окремих підприємств (окремої галузі, окремого регіону тощо).

У табл. 2 показано, як класифікують деякі науковці методи інвестиційного регулювання за засобами впливу. Як бачимо з табл. 2, майже кожен з авторів пропонує свій розподіл методів, хоча в дечому їх думки збігаються. Найбільша увага приділяється економічним методам регулювання, бо саме вони містять значну кількість складових. І хоча всі ці складові дійсно належать до економічної сфери, на нашу думку, такий розподіл робити недоцільно. Наприклад, система реєстрації і ліцен-

зування містить адміністративно-правове регулювання; пряме державне інвестування, залучення вітчизняних та іноземних інвестицій є швидше формами, а не методами регулювання (згідно з самим визначенням форм, яке наведено вище), антимонопольна політика належить до адміністративних, а не економічних методів. Детальніше розглянемо цю групу методів: за допомогою яких інструментів вони здійснюються, на що впливають і для чого вони взагалі потрібні.

Правові методи полягають у діяльності держави щодо встановлення обов'язкових для виконання юридичних норм поведінки суб'єктів права. Якість правового регулювання залежить від того, як законодавчі органи формують юридичні норми. Вони мають характеризуватись стабільністю, своєчасністю, повнотою, внутрішньою узгодженістю, зрозумілістю та придатністю до практичної реалізації. Правові методи реалізуються у формі законодавчих актів, які можна віднести до довгострокового регулювання та нормативних актів, які належать до короткострокового регулювання. Нормативно-правові документи, що регулюють інвестиційну діяльність в Україні, можна розділити на 4 групи [12, с. 293–295]:

1) базові закони, в яких відображаються загальні правові, економічні і соціальні умови інвестиційної діяльності на Україні. До них відносять: Закони України „Про інвестиційну діяльність” [2], „Про режим іноземного інвестування” [6], „Про іноземні інвестиції” [3], „Про захист іноземних інвестицій” [1]. Основні положення цих законів визначають правовий статус інвестора, декларують його права і обов'язки. Відносно іноземних інвестицій встановлюється національний режим інвестиційної діяльності, за виключеннями, передбаченими законодавством та міжнародними договорами України;

2) правове законодавство, яке регулює окремі види інвестиційної діяльності. Сюди відносять: Закони України „Про спеціальні (вільні) економічні зони”, „Про спеціальні режими інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку”, „Про приватизацію”, „Про обмеження монополізму і недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності” тощо;

3) законодавчі акти, які регламентують діяльність фінансових інститутів, що акумулюють інвестиційні ресурси. Це Закони України „Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)” [4], „Про банки і банківську діяльність”, „Про цінні папери і фондову біржу”, „Положення про інвестиційні фонди і інвестиційні компанії”;

4) закони, які стосуються умов здійснення інвестицій, встановлюють податковий режим і визначають організаційно-правову форму підприємств, що отримують інвестиції. Сюди можна віднести Закони „Про оподаткування прибутку підприємств”, „Про заставу”, „Про банкрутство”, „Про підприємства в Україні”, „Про господарські товариства” і т.д.

Економічні методи – це методи, за допомогою яких створюються в країні такі умови, які спонукають суб'єктів ринку діяти в необхідних суспільству напрямках, вирішувати певні завдання із врахуванням державних та приватних інтересів [31, с. 72]. Економічні методи реалізуються за допомогою інструментів податкової, бюджетної, грошово-кредитної, митної, цінової політики та структурного програмування. В ринковій економіці великого значення для країни набуває організація і управління інноваційною діяльністю. Сьогодні немає країни, яка б не використовувала політику економічного регулювання інвестування, але ця політика має бути послідовною і цілеспрямованою, сприяти досягненню фінансової збалансованості та збалансованості внутрішнього товарного ринку, розвивати торговельно-економічні зв'язки зі світовою спільнотою.

Адміністративні методи передбачають пряме управління з боку держави у вигляді здійснення контролю над монопольними ринками, проведення екологічної політики, ліцензування, квотування, сертифікації, планування, створення державних замовлень на основі контрактів, регламентації діяльності підприємств [27, с. 24]. Відповідальні завдання, як правило, вирішуються адміністративними методами. У ринково розвинених країнах роль адміністративних методів дещо обмежена: їх використовують в основному лише для забезпечення захисту навколишнього середовища, створення сприятливих умов життя для малозабезпечених верств населення та запобігання розвитку тіньової економіки. Вони поступаються місцем економічним методам, які не обмежують свободу підприємницького вибору щодо виробничої програми та інвестиційної політики. Але разом з тим адміністративні і економічні методи регулювання пов'язані між собою. Наприклад, щоб змінити щось в економічній політиці (знизити податкову ставку чи надати податкові пільги), необхідно прийняти певне адміністративне рішення.

Основні методи державного регулювання інвестиційної діяльності (за засобами впливу)

Методи державного регулювання інвестиційної діяльності	Автор та літературне джерело									
	А.І. Бутенко [26, с. 124]	В.П. Вихрущ [25, с. 15-24]	С.М. Чистов [14, с. 17-18, с. 130]	В.С. Воротін [9, с. 67-69]	О.С. Кузьмін, С.В. Князь ін. [22, с. 35-36]	Т.В. Майорова [24, с. 366]	Б.В. Губський [13, с. 245]	Н.Г. Чумаченко [12, с. 187]	Д.М. Стеченко [31, с. 69-71]	
а) правові	+	+		+			+	+		
б) адміністративні		+			+			+		
в) економічні:			+	+						
- фіскальна політика										
- бюджетна політика		+	+	+		+	+	+		
- податкова політика			+	+	+		+	+		
- грошово-кредитна політика	+	+	+	+	+		+	+		
- амортизаційна політика			+	+			+	+		
- антимонопольна політика	+	+								
- система реєстрації і ліцензування			+					+		
- пряме державне інвестування										
- залучення вітчизняного приватного капіталу			+							
- залучення іноземних інвестицій			+				+			
- створення спеціальних фондів для фінансування програм структурної перебудови економіки			+							
- інноваційна політика							+			
г) проагандистські (морального переконування)			+	+						
д) організаційні:										
- підготовка кадрів	+									
- система інформаційних послуг	+									
- система підприємницької діяльності	+									
е) соціальні			+							
є) опрацювання управлінських рішень								+		
ж) метод експерименту								+		
з) методи природничо-технічного класу								+		

Інституційні методи передбачають формування різноманітних фондів, альтернативних форм власності, фінансування науково-дослідних інститутів, центрів, міжнародну інтеграцію, інформаційну, юридичну, організаційну та фінансову підтримку створення та адаптації підприємств, підготовку кадрів.

До соціально-психологічних заходів належать встановлення державою мінімально-допустимого рівня добробуту і соціального захисту населення, індексація доходів громадян, сприяння зайнятості та формування громадської думки. Реалізація цих методів передбачає забезпечення порядку та організованості у суспільстві, прав і обов'язків громадян, залежність успішного посадового підвищення і громадського визнання від сумлінного виконання кожним громадянином своїх обов'язків. Всі вони орієнтовані на формування та розвиток тієї чи іншої ідеології, виховання відповідного типу менталітету громадян і суспільства загалом.

Між методами регулювання інвестиційної діяльності є певний взаємозв'язок: вони всі оформлені відповідними нормативно-правовими документами, їх ефективність насамперед залежить від досконалості правових методів регулювання. Беручи до уваги все сказане вище, можна зробити висновок, що існує широкий спектр заходів державного впливу на інвестиційну діяльність, тому основне завдання держави полягає в тому, щоб, враховуючи ситуацію в країні, вибрати найефективніші з них.

За характером дії методи регулювання бувають стримувальні, стимулюючі і змішані. Стримувальні та стимулюючі методи, або як їх ще називають – заохочувальні та обмежувальні [22, с.20] – це засоби податкового, валютного, митного регулювання, за допомогою яких встановлюється певний режим інвестування. Стимулювання чи стримування може стосуватись діяльності підприємств певної галузі (галузеві методи регулювання) чи якихось окремих підприємств (функціональні методи регулювання). Стимулюючими є переважно непрямі методи державного регулювання інвестиційної діяльності, наприклад, податкові пільги, зниження процентних ставок за кредит, звільнення від податку на прибуток, що стосуються насамперед інноваційної сфери. Але в деяких випадках прямі методи регулювання також можуть бути стимулюючими. Наприклад, держава, знижуючи ціни і дивіденди на державні цінні папери, стимулює їх викуп в юридичних і фізичних осіб, в яких після цього з'являються вільні кошти, що можуть бути використані для фінансування інвестицій. Стримувальні методи регулюють інвестиційну активність. Наприклад, рестрикційна кредитно-інвестиційна політика, що проводиться шляхом обмеження пропозиції грошей задля стримання інфляції, передбачає підвищення відсотків за кредити. Це робить кредитні ресурси менш доступними і скорочує інвестиційні витрати [29, с.47]. Існують ще змішані методи регулювання – це ті, які поєднують у собі заохочення та обмеження. Наприклад, вже згадувана кредитно-інвестиційна рестрикція, яка по суті є обмежувальним методом, для деяких інвесторів може бути стимулом подорожчання кредитних ресурсів, змушує вкладати кошти лише в найбільш прибуткові проекти, сприяє зростанню державних інвестицій, залученню коштів на депозити фінансово-кредитних установ [34, с. 46].

За рівнем впливу виділено загальнодержавні, регіональні та місцеві методи регулювання. Охарактеризуємо їх коротко. Загальнодержавні методи інвестування регулюють діяльність підприємств, установ та організацій, незалежно від того, в якому регіоні України вони розміщені та який вид діяльності здійснюють. Регіональні методи регулювання інвестиційної діяльності поширюються на підприємства, які розміщені в певних регіонах або спеціальних (вільних) економічних зонах, що створюються з метою залучення іноземних інвестицій, активізації спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності, впровадження нових технологій тощо. Місцеві методи регулюють інвестиційну діяльність підприємств на місцевому рівні.

За характером впливу методи регулювання поділяються на активні і пасивні. Пасивні методи пов'язані з інформуванням суб'єктів господарської діяльності про умови виробництва, реалізацію і споживання продукції в країні. Також вони містять прогнозування перспектив економічного розвитку країни та визначення рівня інвестиційної активності. Активні методи використовують дієвіші важелі державного впливу на економіку, а саме: створення сприятливих умов для діяльності приватних підприємств, участь держави у великих інвестиційних проектах, а також у створенні інфраструктурних об'єктів, як основи ефективного приватного підприємництва [11, с.35].

Методи та форми державного регулювання інвестиційної діяльності пов'язані між собою. Кожна модель державної інвестиційної політики є певним поєднанням заходів і відповідних державних інститутів, що розробляють і реалізують ці заходи. Наприклад, з метою удосконалення методів державної інвестиційної політики при фінансуванні державних інвестицій необхідно застосовувати механізм державних замовлень і розміщувати їх на конкурсній основі; оптимізувати структуру державних інвестицій і наданих державних гарантій; перейти до концентрації державних інвестицій для вузького кола пріоритетних програм.

Створюючи у своїй країні ринкову економіку, ми звертаємо увагу на досвід інших країн світу, які вже пройшли цей етап. Майже всі вони у різний час потрапляли в складні ситуації, і кожна з них шукала вихід з важкого економічного становища власним шляхом. Розглянемо, які інструменти політики державного регулювання застосовуються найінтенсивніше різними країнами на даний час. У механізмі регулювання сучасного ринкового господарства країн Західної Європи формується нове співвідношення між ринковими методами і державними. Чітко визначились два нові підходи у державному регулюванні інвестиційної діяльності: макрорегулювання, яке засноване на податково-бюджетних і кредитно-грошових інструментах та індустріальна політика, спрямована на структурну перебудову економіки [27, с. 36]. Також у системі державного регулювання головну роль стали відігравати питання довгострокового зростання, сприяння розвитку малого бізнесу, стимулювання науково-технічного прогресу. Все це потребує вкладення великих коштів, тому держава частково фінансує проведення науково-дослідних і конструкторських робіт, підготовку наукових кадрів. У Франції, наприклад, розвинено систему заохочень для внутрішніх і іноземних інвестицій. Вона містить податкові пільги, режим прискореної амортизації, податкові кредити, субсидії [31, с. 30–31]. У державному регулюванні ринку США великого значення набуло програмування економіки, тобто розроблення і реалізація загальнонаціональних та регіональних програм, широко використовується система державних замовлень, через яку були створені такі галузі, як атомна, аерокосмічна промисловість [27, с. 41]. У країнах Північної Європи (Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія), які у питаннях соціального забезпечення досягли більшого прогресу, ніж інші держави, основними інструментами державного регулювання є оподаткування і забезпечення здорової конкуренції, тобто добре розвинене антимонопольне законодавство. Державна політика Данії спрямована на сприяння розвитку екологічно чистих виробництв, розробку безвідходних технологій, виробництво устаткування для охорони довкілля, а інвестиції на охорону довкілля тут становлять близько 7,5% сукупних державних інвестицій [27, с. 45].

В Україні функціонування державного механізму регулювання інвестиційної діяльності є необхідною умовою для забезпечення ефективного розвитку економіки. Україна може застосовувати свої форми і методи впливу на інвестиційний процес, але не повинна ігнорувати зарубіжний досвід, його потрібно вивчати і робити певні висновки.

Висновки. У роботі розглянуто, що таке форми та методи державного регулювання інвестиційної діяльності, доведено, що форма порівняно з методом є поняттям первинним. Детально проаналізувавши значну кількість наукових досліджень, нами розглянуто та згруповано форми державного регулювання інвестування та сформульовано узагальнену класифікацію методів державного регулювання у цій сфері. Зроблено такі висновки: сьогодні для України важливим є створення ефективної системи державного регулювання інвестиційної діяльності. Перед законодавчими та виконавчими органами влади постає складне завдання – серед великої кількості форм та методів інвестиційного регулювання вибрати ті, які б забезпечили швидкий розвиток інвестиційної діяльності. Державна інвестиційна політика має здійснювати перехід від адміністративних методів управління до ринкових через кредитування, амортизаційну та податкову політику. Методи, які застосовувались у централізованій плановій економіці, виявились неефективними в умовах ринку. Тепер для залучення вітчизняних та іноземних інвесторів держава має впровадити дійовий механізм приватизації підприємств, стимулювати інвестиційні операції стратегічних іноземних і вітчизняних партнерів, послаблювати податкове навантаження на товаровиробників, забезпечити інтенсивне оновлення основних фондів шляхом удосконалення амортизаційної політики, запровадити ефективну систему страхування інвестиційних ризиків.

Для України важливим є забезпечити інноваційний розвиток підприємств за рахунок інвестиційних вкладень, а для цього методи державного регулювання, що застосовуються, повинні відповідати стану економіки країни. Не можна використовувати методи державного регулювання інших країн світу в Україні, не адаптувавши їх до економічних умов нашої держави. Слід узгоджувати грошово-кредитні та бюджетно-податкові методи із завданнями інвестиційної стратегії. Держава повинна дотримуватись обраної політики протягом відповідного періоду, що підвищить впевненість і довіру суб'єктів інвестиційної діяльності і сприятиме їх активності. Треба приділяти особливу увагу іноземним інвестиціям, бо вони здатні забезпечити високі темпи розвитку економічних відносин і сприяти формуванню національного інвестиційного ринку. Застосування кожного методу державного регулювання інвестиційної діяльності окремо є необхідною, але недостатньою умовою, тому що без застосування поряд з фінансовими та податковими методами системи інформаційного забезпечення учасників інвестиційної діяльності, страхування інвестиційних ризиків, визначення пріоритетних напрямків для інвестування тощо – неможливо досягти очікуваних результатів.

1. Закон України „Про захист іноземних інвестицій” від 10.10.1991р. №1540а- XII зі змінами і доповненнями. 2. Закон України „Про інвестиційну діяльність” від 18.09.1991р. №1560-ХІІ зі змінами і доповненнями. 3. Закон України „Про іноземні інвестиції” від 13.03.1992р. №2198-ХІІ зі змінами і доповненнями. 4. Закон України „Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)” від 15.03.2001р. №2299-ІІІ. 5. Закон України „Про оподаткування прибутку підприємств” від 22.05.1997 р. 6. Закон України „Про режим іноземного інвестування” від 19.03.1996р. №93/96-ВР зі змінами і доповненнями. 7. Бабич Д.В. Державне регулювання економіки в умовах ринку. – Х.: Основа, 1997. – 407с. 8. Біла С. Структурна політика в системі державного регулювання трансформаційної економіки: Монографія / Укр. Акад. держ. упр-ня при Президенті України. – К., 2001. – 407с. 9. Воротін В.Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій: Монографія. – К.: В-во УАДУ, 2002. – 392с. 10. Гончаров А.Б. Інвестування. Конспект лекцій. – Харків: В-во ХДЕУ, 2002. – 180с. 11. Государственное регулирование инвестиций / Под ред. В.П. Орешина. – М.: Наука, 2000. – 150с. 12. Государственное управление экономикой в Украине: опыт, проблемы, решения / Н.Г. Чумаченко, Л.Г. Червова, Л.М. Кузьменко и др. – Донецк: ИЭП НАН Украины – 1999. – 484с. 13. Губський Б.В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі: Монографія, К.: В-во „Наукова думка”, 1998. – 391с. 14. Державне регулювання економіки: Навч. посібник / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін. – Київ: КНЕУ, 2000. – 316с. 15. Діба М.І. Регулювання в сучасній економічній системі: Монографія. – К.: КНЕУ, 2000. – 220с. 16. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2000. – 210с. 17. Економіка і організація інноваційної діяльності. А.М. Стельмацук та ін.; За ред. А.М. Стельмацука – Тернопіль: Екон. думка, 2001. – 174с. 18. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця – К.: ін-т екон. прогнозув.; Фенікс, 2003. – 1008с. 19. Економічна енциклопедія. Т.3 / Відп. ред. С.В. Мочерний – К.: Вид. центр „Академія”, 2002. – 952с. 20. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера. / Р.С. Дяків та ін. – К.: Міжнародна економічна фундація, 2000. – 704с. 21. Крупка М.І. Реформування власності й залучення в Україну іноземного капіталу. – Фінанси України, №5, 2002. – С.31-43. 22. Кузьмін О.Є., Князь С.В., Тувакова Н.В., Кузнєцова А.Я. Інвестиційна та інноваційна діяльність: Монографія / За наук. ред. проф., д-ра екон. наук О.Є. Кузьміна. – Львів: ЛБІ НБУ, 2003. – 233с. 23. Лушкін В.А. Інвестиції та економічний розвиток: Монографія. – Житомир, 2002. – 255с. 24. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність. Навч. посібник. – Київ: ЦУЛ, 2003. – 376с. 25. Макроекономічне регулювання підприємницької діяльності: Теорія і практика / В.П. Вихруц, П.С. Харів, Я.М. Карпик, О.М. Собко. – Тернопіль, 1996. – 56с. 26. Механизмы регулирования предпринимательской деятельности: Монография / А.И. Бутенко (отв. ред.), А.П. Зайцев, А.А. Барабаш и др. – Одесса: Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 198с. 27. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки: Підручник. – Друге вид., випр. і доповн. / За ред.

І.Р. Михасюка. — К.: Атіка, Ельга-Н, 2000. — 592с. 28. Осецький В.Л. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики: Моногр. — К., 2003. — 412с. 29. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом. — К.: Лібра, 2002. — 472с. 30. Серов В.М. Инвестиционный менеджмент: Учеб. пособие. — М.: ИНФРА-М, 2000.—272с. 31. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навч. посібник. — К.: МАУП, 2000. — 176с. 32. Федоренко В.Г. Інвестиційний менеджмент: Навч. посібник. — К.: МАУП, 1999.— 184с. 33. Федоренко В.Г., Гойко А.Ф. Инвестознавство: Підручник / За наук. ред. В.Г. Федоренка. — К.: МАУП, 2000. — 408с. 34. Черваньов Д.М. Менеджмент інвестиційної діяльності: Навч. посіб. — К.: Знання-Прес, 2003. — 622с.

УДК 336.2

О.М. Верес, О.О. Верес, С.В.Паранчук
Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра фінансів

ХАРАКТЕРИСТИКА РИЗИКІВ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© Верес О.М., Верес О.О., Паранчук С.В., 2004

Наведено типи підходів, що застосовуються при класифікації банківських ризиків, а також загальну класифікацію ризиків, що виникають у процесі банківської діяльності, та їх характеристики.

There are resulted the types of approaches which are used during classification of bank risks. In the article is presented general classification of risks which arise up in the process of bank activity , and also their descriptions are resulted.

Постановка проблеми. У економіці рішення на всіх рівнях управління приймаються в умовах постійної невизначеності кінцевих результатів діяльності. Часткова або повна невизначеність пояснюється тим, що, за своєю суттю, економічні проблеми зводяться до задач вибору з деякої кількості альтернатив. Особа, що приймає рішення, не повністю володіє ситуацією для вироблення оптимального рішення, а також не має достатньо можливостей для адекватного врахування всієї доступної їй інформації. У сучасній економічній теорії „індикатором” або „двійником” невизначеності, що полягає у неотриманні бажаного результату, є ризик.

Ринкові процеси неможливо уявити без ризиків. Поняття ризику охоплює практично всю діяльність суб'єкта господарювання, і, відповідно, існують різноманітні ризики, що виникають в роботі організації. В процесі дослідження ризиків комерційної організації потрібно приділяти особливу увагу врахуванню специфіки її діяльності, оскільки специфіка діяльності визначає специфічний набір ризиків [1–6].

Аналіз останніх досліджень і результатів. Сьогодні багато уваги приділено дослідженню, класифікації та опису різних груп ризиків, зокрема ринкових, операційних, кредитних тощо [8–12]. Інколи також науковці зосереджують свою увагу на дослідженнях ризиків, що виникають в діяльності підприємств, проте ніхто не приділяє достатньої уваги класифікації ризиків банківської діяльності [13]. Ця проблема постає дедалі частіше. Потреба у класифікації банківських ризиків спричинена зростанням ваги банківської сфери в економіці України, а також її інтенсивним розвитком, що потребує відповідної фундаментальної основи при прийнятті управлінських рішень.

Постановка завдань. У статті розглядається один з підходів до класифікації ризиків, що виникають у процесі банківської діяльності. Охарактеризовано кожний з типів ризиків.